

Úvod do problematiky finančnej gramotnosti

Od začiatku tohto storočia je temer každé rozhodnutie jednotlivca, firmy, či spoločnosti, ovplyvnené alebo spojené s finančnou situáciou a financiami.

Pre primeranú orientáciu musí človek obsiahnuť mnoho znalostí a schopností priamo, alebo nepriamo spätých s financiami. Informácie potrebné pre jeho rozhodovanie sa však veľmi rýchlo menia. Vzhľadom na prudký rozvoj informačných technológií, ktoré umožňujú nové typy finančných procesov a transakcií, sa najmä mladí ľudia pohybujú v inom svete finančných operácií, než sa pohybovali ich rodičia. Významnú úlohu preto hrá pri šírení finančnej gramotnosti škola a vzdelávanie všeobecne.

Finančnú gramotnosť môžeme definovať ako súbor znalostí, ktoré človeku umožňujú porozumieť financiám a správne s nimi zachádzať v rôznych životných situáciách.

Štandard súboru znalostí sa v rôznych krajinách od seba odlišuje.

Finančná gramotnosť nemá stanovenú pevnú hranicu, podľa ktorej možno určiť, či je človek gramotný alebo nie. Podstatná je však miera skutočnej (nie subjektívne vnímanej) finančnej gramotnosti človeka.

Koncept finančnej gramotnosti sa presadil ako samostatná téma medzirezortnej politiky v dobe poslednej svetovej ekonomickej krízy.

V roku 2008 bola v rámci OECD vytvorená medzinárodná skupina pre finančné vzdelávanie (International Network on Financial Education - INFE). Jej cieľom je najmä zintenzívnenie finančného vzdelávania a podpora členských štátov vo vytváraní národných stratégií finančnej gramotnosti. V tom istom roku bol daný do užívania medzinárodný webový portál („International Gateway on Financial Education“ – IGFE), ktorý má slúžiť ako jeden zo základných zdrojov informácií z oblasti finančného vzdelávania, ich sprostredkovania a k podpore aktivít INFE. Súčasne v tom istom roku bola ustanovená „Expertná skupina pre finančné vzdelávanie“ ako poradný a konzultačný orgán EK v tejto oblasti.

Následne Vláda SR schválila „Návrh stratégie vzdelávania vo finančnej oblasti a manažmentu osobných financií“ vo forme vládneho Uznesenia č. 447 z 2. júla 2008. Na jeho základe bol vypracovaný „Národný štandard finančnej gramotnosti“ (skratka NŠFG).

Sú v ňom formulované štandardy, ktoré by mali občania získať:

- získať, vyhodnotiť a použiť finančné informácie,
- poznať základné pravidlá riadenia vlastných financií,
- naučiť sa rozoznať riziká v riadení vlastných financií,
- určiť si finančné ciele a naplánovať si ich dosiahnutie,
- schopnosť šoriť peňažné prostriedky
- efektívne používať finančné služby,
- plniť svoje finančné záväzky,
- obhospodarováť, zvelaďovať a chrániť svoj majetok
- rozumieť základným pojmom v oblasti financií a sveta peňazí,
- orientovať sa v oblasti finančných inštitúcií (banky, a ostatné finančné inštitúcie)
- dobre sa orientovať sa v problematike práv spotrebiteľa a vedieť tieto práva uplatňovať

Národný štandard finančnej gramotnosti obsahuje aj slovník dôležitých pojmov, ktorých význam by občania mali poznať. Obsahuje také výrazy ako: akcia, anuitné platby, bankrot, bonita, bonus, cash back, cenný papier atď.

Národný štandard bol rozpracovaný do ôsmich základných kapitol.

Nás zaujali hlavne skupiny :

- Sporenie a investovanie
- Riadenie rizík a poistenie
- Finančná zodpovednosť
- Zabezpečenie peňazí

Základné faktory, ktoré sa majú v procese zvyšovania finančnej gramotnosti naplniť, sú kognitívne a nekognitívne.

Kognitívne – súvisia so zberom informácií, ich analýzou a interpretovaním .

Ide o to , aby človek správne chápal a rozumel :

- Faktom /ich obsahu/ napr. veľkosť rizika, očakávaný zisk, inflácia, dlh, úrok, úroková sadzba
- Práci s faktami - napr.so zmluvami, grafmi, aby mal schopnosť posúdiť danú informáciu, aby mal schopnosť posúdiť výhodnosť, či nevýhodnosť svojho rozhodnutia a pod.
- Súvislostiam – aby uvedené informácie vedel chápať v súvislostiach, aby si uvedomoval zodpovednosť voči sebe, rodine a spoločnosti

Nekognitívne – sú založené na iných princípoch, napríklad na :

- nemožnosti získať relevantné informácie
- nemožnosti naozaj slobodne rozhodnúť/je vmanipulovaný do určitej situácie/
- na emóciách, impulzívnom konaní, prílišnom riskovaní a pod.

V minulosti trhy, vrátane finančných, fungovali na územnom princípe. Vstup na zahraničný, často veľmi vzdialený trh bol komplikovaný. K problémom patrila nemožnosť, či neschopnosť komunikácie, preprava tovarov a služieb často cez máloprípustné hranice, ako aj uzatvorené kapitálové trhy.

S rozvojom dopravy a spojov sa nielen znížili náklady na prepravu, ale automatické telefónne a faxové siete a najmä internet umožnil prístup na trhy po celom svete takmer z ktoréhokoľvek miesta na svete.

Súčasne bol vytvorený priestor pre rozvoj nových finančných produktov. Obchodovanie s finančnými nástrojmi sa dnes pomaly stáva bežnou súčasťou života mnohých ľudí. Takýto rýchly rozvoj finančného sektora si ale vyžaduje aj nové vedomosti a poznatky. Aj naoko známe a jednoduché produkty môžu skrývať v sebe vysoké riziko.

Na druhej strane je zrejmé, že finančná gramotnosť zaostáva za rozvojom finančného trhu. Dobrým príkladom je hypotekárna kríza v USA, ktorá bola na počiatku minulej hospodárskej

krízy. Práve tu môžeme vidieť príklad absentujúcej finančnej gramotnosti časti obyvateľov. Vo väčšine prípadov mohlo a malo byť jasné, že mnohí nebudú schopní v budúcnosti splácať svoje hypotéky. Žiadatelia o úver si neboli schopní stanoviť náklady na splátky úveru, splátky už existujúcich ako aj nových úverov a v neposlednom prípade riziká, ktoré sú spojené s budúcnosťou, ako je strata zamestnania, prípady choroby a pod.

No a toto by malo tvoriť základ finančnej gramotnosti.

Bežný človek nepotrebuje poznať detailne pravidlá o presnom fungovaní burzy, obchodovaní s cennými papiermi či finančnými derivátmi. Dnes však takmer každý má minimálne jeden bežný účet v banke. Hypotéky a spotrebné úvery sú bežnou súčasťou života takmer každého človeka. Ale aj k zdánlivo jednoduchým produktom je potrebné isté vzdelanie. Ak spotrebitelia dnes nedokážu porovnať výhodnosť ponúkaných bankových účtov, či úverov, nechápu kritériá, podľa ktorých je možné odlišiť výhodný produkt od nevýhodného, potom nie je niečo v poriadku.

Finančné vzdelávanie umožňuje jednotlivcom lepšie porozumieť finančným produktom a pojmom a rozvinúť si zručnosti potrebné na zlepšenie svojej finančnej gramotnosti, to znamená uvedomiť si finančné riziká a príležitosti a pri výbere finančných služieb rozhodovať sa so znalosťou veci.¹

Finančné vzdelávanie by malo byť predovšetkým prioritou štátu. Ekonomický vzdelaní ľudia môžu vytvárať vyššie hodnoty, výhodnejšie umiestňovať svoje voľné zdroje. To súčasne prispieva k rozvoju kapitálového trhu v krajine, a môže byť hnacím motorom hospodárstva danej krajiny. Na druhej strane, finančne „negramotní“ ľudia často nakupujú finančné produkty u nebankových subjektov s nevýhodnými podmienkami a títo ľudia častokrát prichádzajú o svoje úspory, majetky a často končia v sociálnej záchranej sieti štátu. Veľa z nich sa už z tejto pozície a častokrát začarovaného kruhu splátok, úrokov a poplatkov z omeškania už nedokáže dostať.²

Dôležitú úlohu v takomto procese finančného vzdelávania by mali zohrávať banky. Pre banku je finančne vzdelaný klient najlepším klientom. Pretože ak nakúpi produkty, ktoré pre neho nie sú výhodné, po čase to určite zistí. A prejde ku konkurencii, či zanevrie na obchodovanie na finančnom trhu vôbec. Existencia dôvery medzi klientom a bankou je veľmi dôležitou

¹ http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/communication_sk.pdf

² Podľa tamtiež

súčasťou zdravého finančného prostredia.

Štruktúra finančnej gramotnosti podľa väčšiny publikovaných prác zahŕňa tri zložky – peňažnú, cenovú a rozpočtovú gramotnosť.

- a) Peňažná gramotnosť – zahrňuje kompetencie, ktoré sú potrebné pre správu hotovostných a bezhotovostných peňazí a operácií s nimi. Súčasne zahrňuje aj schopnosť spravovať nástroje na to určené ako napr bežný účet, príkaz na úhradu, inkasný príkaz a pod.
- b) Cenová gramotnosť predstavujú schopnosť porozumieť cenovým mechanizmom a inflácii
- c) Rozpočtová gramotnosť predstavuje schopnosť spravovať účelne osobný či rodinný rozpočet, rozhodovať o rozdeľovaní a požití finančných zdrojov a zahrňuje aj schopnosť zvládať rôzne krízové životné situácie z finančného hľadiska. Teda aj správu finančných aktív (napr. vkladov, investícií a poistenia) a správu finančných záväzkov (napr. pôžičiek alebo lízingu). To však jedine v prípade dobrej orientácie na trhu s rôznymi často komplikovanými finančnými nástrojmi.

V súvislosti s finančnou gramotnosťou je čoraz dôležitejšia aj funkcia dozoru nad finančným trhom na národnej i nadnárodnej úrovni. Významnou formou je smernica MIFID, ktorá by mohla a mala minimálne sčasti ochrániť investorov pred možnými investičnými rizikami.

Úroveň finančnej gramotnosti na Slovensku a v Európskej únii

Podľa viacerých štúdií je úroveň finančnej gramotnosti nízka. Napríklad podľa prieskumu spoločnosti Citygroup, si dvaja z troch spotrebiteľov vo Veľkej Británii myslia, že finančné záležitosti sú príliš komplikované na to, aby im rozumeli. Obdobné výsledky boli podľa prieskumu aj v Taliansku, Francúzsku a Španielsku. Takmer 70 % respondentov v Maďarsku nevedelo, čo znamená slovo inflácia. Viacero štúdií, podporovaných Európskou komisiou upozorňuje, že takmer polovica populácie vo východnej Európe nemá bankový účet.³

Príčiny tohto stavu môžu a aj majú pôvod v minulosti.

Krajiny strednej a východnej Európy donedávna poznali iba niekoľko finančných produktov, ktoré poskytovali štátne finančné inštitúcie. Občania spravidla nepociťovali potrebu

³ Spracované podľa http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/zoznam_liniek/financne-vzdelavanie-000228
FOR FIN, Odborný mesačník pre financie a investovanie, Bratislava,
Fin Star 2016, ISSN 1339-5416, November 2016

finančného vzdelávania, pretože v bežnom živote tieto vedomosti nemohli použiť. Pokrok v tejto oblasti bol zaznamenaný až v posledných rokoch.

Aj keď konkrétne opatrenia na zvýšenie finančnej gramotnosti zostávajú na hlavne na pleciach vlád jednotlivých členských štátov, EÚ plní v tomto procese významnú funkciu. Dôležitosť zvyšovania finančnej gramotnosti na úrovni Európskej únie je zahrnutá v Bielej knihe o politike v oblasti finančných služieb (2005-2010), Zelenej knihe o maloobchodných a finančných službách z mája 2007 a v uznesení Európskeho parlamentu o politike finančných služieb, ktorý bol prijatý v júli 2007. Problematika finančného vzdelávania bola predostretá v záveroch Rady Ecofin z 8. mája 2007. Tu Rada odporúča členským štátom „výrazne vystupňovať svoje úsilie s cieľom zvýšiť informovanosť domácností o potrebe získavať zodpovedajúce informácie a vzdelanie, prípadne s vlastnou zodpovednosťou finančného odvetvia a prípadnými iniciatívami, aby sa zvýšila pripravenosť domácností pri súčasnom zachovaní primeranej ochrany investora“⁴.

V správe Európskej Komisie má finančné vzdelávanie dosiahnuť aby „jednotný trh mohol občanom Európy priniesť priame výhody, najmä posilnením ich kapacity nielen vyhľadať najlepšie finančné služby vo vlastnom členskom štáte alebo cezhranične, ale aby sa takisto snažili pochopiť niektoré potrebné základy osobných financií“⁵.

Z uskutočnených prieskumov na úrovni EÚ môžeme vyčleniť niekoľko základných problémov v oblasti finančnej gramotnosti⁶:

- Jednotlivci často pokladajú finančné záležitosti za málo zrozumiteľné.
- Jednotlivci veľmi často preceňujú svoje schopnosti a vedomosti v oblasti finančných služieb.
- Mnohí jednotlivci obyčajne nedokážu plánovať do budúcnosti, alebo si vyberú produkty, ktoré nevyhovujú ich potrebám.

Iniciatívy Európskej komisie v procese finančného vzdelávania

Európska únia môže krajinám, ktoré majú snahu zvýšiť finančnú gramotnosť poskytnúť praktickú pomoc. Komisia stanovila pri finančnom vzdelávaní nasledujúce priority:⁷

⁴ Spracované podľa http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/communication_sk.pdf

⁵ Spracované podľa http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/communication_sk.pdf

⁶ http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/communication_sk.pdf

⁷ tamtiež

1. Vytvorenie siete odborníkov z oblasti finančného vzdelávania

Komisia zriadila z predstaviteľov orgánov členských štátov, poskytovateľov finančných služieb a spotrebiteľských organizácií skupinu odborníkov na finančné vzdelávanie. Jej cieľom bude zdieľať osvedčené postupy v oblasti zvyšovania finančnej gramotnosti, implementovať ich a následne pomáhať Komisii pri zisťovaní prípadných problémov pri procese vzdelávania. Ďalším cieľom je poskytovať poradenstvo Komisii ohľadom uplatňovania základných zásad poskytovania kvalitných vzdelávacích programov finančného vzdelávania, ako aj monitorovať výkon a výsledky finančného vzdelávania.

2. Poskytovanie materiálnej podpory členským štátom a súkromným subjektom pri organizovaní vnútroštátnych, resp. regionálnych konferencií o finančnom vzdelávaní

Vzhľadom na pôsobnosť programov finančného vzdelávania, ktorá je väčšinou na miestnej, regionálnej, resp. celoštátnej úrovni dopomôcť, aby sa aktivity na zvýšenie finančnej gramotnosti konali čo najbližšie k cieľovej skupine. Úlohou je taktiež poskytnúť materiálne vybavenie, ktoré by podporilo členské štáty a súkromné subjekty pri organizácii daných aktivít. Hnacím motorom záujmu o otázky finančného vzdelávania je samotná účasť Komisie na takýchto podujatiach.

3. Uverejnenie on-line databázy programov a výskumu z oblasti finančného vzdelávania v EÚ

On-line databáza programov finančného vzdelávania v súčasnosti poskytuje informácie o projektoch z hľadiska ich geografickej polohy, predmetnej témy, cieľovej skupiny a kontaktných údajov poskytovateľov. Databáza taktiež obsahuje výsledky výskumu o stave finančného vzdelávania a finančnej gramotnosti v EÚ. Cieľom databázy je uľahčiť konzultácie o postupoch, ktoré sa v praxi osvedčili. Komisia vydáva pravidelný informačný vestník s cieľom informovania verejnosti o nových prírastkoch databázy.

4. Vypracovanie modulu odbornej prípravy učiteľov v oblasti finančného vzdelávania

Komisia zriadila webovú lokalitu Dolceta, ktorá slúži na vzdelávanie spotrebiteľov pre dospelých. Táto sa v praxi ukázala ako veľmi užitočná.

Preukázalo sa, že iniciatíva Dolceta je veľmi užitočná pri uľahčení vyučovania dospelých, pokiaľ ide o témy z finančnej oblasti. V nadväznosti na to Komisia vypracovala modul na

tému finančného vzdelávania na účely odbornej prípravy učiteľov. Cieľom tohto projektu je zapojiť učiteľov do procesu finančného vzdelávania, prostredníctvom poskytnutia súprav na okamžité použitie v tejto oblasti. Všetky materiály sú prispôsobené kultúre jednotlivých členských štátov. Finančné vzdelávanie už od základnej školy je najlepšou formou na postupné dosiahnutie požadovanej finančnej úrovne spoločnosti.